

RAKITNICA, DAZLINA I VELIM – OSTATCI NEKADAŠNJE OBRANE ZAPADNOG DIJELA ŠIBENSKOG DISTRIKTA

Ivo GLAVAŠ
Andrija NAKIĆ

Šibenik, Hrvatska

Josip PAVIĆ

Javna ustanova u kulturi „Tvrđava kulture Šibenik“

Šibenik, Hrvatska

UDK: 632.1:94(497.5 Šibenik)

DOI: 10.21857/yk3jwhx8j9

Prethodno priopćenje

Prihvaćeno: 12. ožujka 2020.

U radu se obrađuju ostatci tri utvrde sa zapada srednjovjekovnog šibenskog distrikta. Rakitnica, Dazlina i Velim ključne su točke u obrani plodnih polja zapada šibenskog distrikta pred Osmanlijama krajem 15. i početkom 16. stoljeća. Izgrađene kao plemićke utvrde za sklanjanje lokalnog stanovništva, s porastom osmanske opasnosti prelaze u državne, mletačke ruke. Do kraja Ciparskog rata (1570. – 1573.) sve tri utvrde osvojit će Osmanlije. Početkom Kandijskog rata 1647. godine ruši ih mletačka vojska pod zapovjedništvom generalnog providura Leonarda Foscola. Nakon pomicanja mletačko-osmanske granice na liniju Grimani 1699. godine, prestaje vojni značaj utvrda Rakitnice, Dazline i Velima i ne postoji povijesni podatak o njihovu daljnjem korištenju u vojne svrhe.

Ključne riječi: Šibenski distrikt, Osmanlije, utvrda, Rakitnica, Dazlina, Velim, Ciparski rat, Kandijski rat, Leonardo Foscolo.

UVOD

Distrikt šibenske komune formiran je u razvijenom i kasnom srednjem vijeku nizom pravnih dokumenata (kraljevskih darovnica, pisanih ugovora sa susjednim gradovima i velikašima) te je obuhvaćao prostor od oko 1000 km².¹ Zapadni dio distrikta, iz Šibenika gledan kao područje „sv. Martina“ ili „s druge strane prijevoza“,² u velikom je dijelu pripadao nekadašnjoj hrvatskoj županiji Luka,³ a šibenska komuna stječe ga u drugoj polovici 14. stoljeća. Uz

¹ Pregled prostornog formiranja distrikta donosi Josip KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb, 1995., 10 – 20; Granice prema zadarskom i trogirskom distriktu uz manje su se korekcije održale do danas kao granice Šibensko-kninske županije.

² „Parte illa Sancti Martini“ odnosno „omnes ville de Lucha ultra barchagnum“, *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, ur. Slavo Grubišić, Šibenik, 1982., 256, 301.

³ O Lučkoj županiji vidi: Franjo SMILJANIĆ, Teritorij i granice Lučke županije u ranom srednjem vijeku, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, god. 35, sv. 22, Zadar, 1995. – 1996., 205 – 256; Ivan MAJNARIĆ, Niže i srednje plemstvo Lučke županije i širega zadarskoga zaleđa u radovima Stjepana Gunjače, u: *Zbornik Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština 1*, Split, 2010., 337 – 345, kao i broju navedenu literaturu u ovim radovima.

Gornje i Donje polje, to je postalo najvažnije agrarno područje distrikta, koje je sredinom 15. stoljeća značajno doprinosilo održivosti šibenskog gospodarstva.⁴ Paralelne pruge plodnih površina položene u smjeru jugoistok-sjeverozapad i danas su zasađene poljoprivrednim kulturama. Kraj je također prekriven lokvama i bunarima koje su u kišnim sezonama znale formirati potočiće i drage. No u posljednjim desetljećima 15. stoljeća distrikt postaje metom martoloških jedinica Osmanskog Carstva, koje silovitim i ustrajnim pljačkaškim pohodima pretvaraju veći dio zaleđa u *desertum* – ‘pustoš’.⁵ Nakon što su Mlečani kratko i neuspješno pokušali braniti zaleđe, u prvim godinama 16. stoljeća povlače se na samu obalu.⁶ Izuzetak postaju jedino najplodniji dijelovi distrikta. Za obranu Gornjeg i Donjeg polja u istočnom dijelu distrikta grade se i ojačavaju utvrde Vrpolje i Parisotto, koje ostaju u šibenskim rukama sve do prestanka osmanske opasnosti dva stoljeća kasnije.⁷ Zapadni dio distrikta brani se na tri ključne točke – Rakitnica, Dazlina i Velim (Karta 1).

Kao što je slučaj i s drugim fortifikacijama nastalima u to vrijeme u šibenskom distriktu, obrambene utvrde u srednjovjekovnim selima Rakitnici, Dazlini i Velimu također su bile izgrađene i korištene u cilju zaštite lokalnog stanovništva i kontrole poljoprivrednih površina. Sva tri sela spomenuta su tijekom 14. stoljeća, kada su prilikom raspada i rasprodaje posjeda knezova Bribirskih politički pripala Šibeniku, a zemljišno uglavnom različitim šibenskim obiteljima ili samoj komuni.⁸ Desetljeća povremenih pljačkaških napada kulminirala su otvorenim ratom Mlečana i Osmanlija (1499. – 1502.) u kojem je opustošen cijeli šibenski distrikt.⁹ U to doba, krajem 15. i u prvim desetljećima 16. stoljeća, stižu i prve vijesti o naporima u utvrđivanju strateški

⁴ J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 150 – 159.

⁵ Općenito o Šibeniku i okolici u to doba: Grga NOVAK, *Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine*, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, ur. Slavo Grubišić, Šibenik, 1976.; Šibensko zaleđe označeno je kao *desertum* na Lazarusovoj karti *Tabula Hungariae ad quatuor latera* tiskanoj 1528. godine, o njoj vidi: Zsolt G. TÖRÖK, *Renaissance Cartography in East-Central Europe*, ca. 1450 – 1650, u: *History of Cartography Vol. 3, Cartography in the European Renaissance, part 1*, ur. David Woodward, Chicago&London, 2007., 1821 – 1827.

⁶ Kratko poglavlje donosi J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 17 – 20, nešto opširnije Krešimir KUŽIĆ, *Povijest Dalmatinske zagore*, Split, 1997., 89 – 96.

⁷ Ivo GLAVAŠ, Ivo ŠPRLJAN, *Utvrede u šibenskom campo di sotto – ostaci kaštela Vrpolje i kule Parisotto*, *Portal 7*, Zagreb, 2016., 135 – 145.

⁸ Primjerice, Butko iz roda Šubića 1396. godine prodaje posjede u Dazlini i Grabovcima šibenskom plemiću Ivanu Taviliću: Mladen ANČIĆ (prir.), Petrus de Serçana, *Fontes 15*, Zagreb, 2009., 15 – 144.

⁹ Vidi posebice u: Slavo GRUBIŠIĆ, *Šibenik kroz stoljeća*, Šibenik, 1974., 65 – 66; Kristijan JURAN, *Doseljavanje Morlaka u opustjela sela šibenske Zagore u 16. stoljeću*, *Povijesni prilozi*, 46, Zagreb, 2014., 132 – 133.

važnih položaja diljem distrikta te se spominju i utvrde Rakitnica, Dazlina i Velim. Sve tri će, zajedno s većinom zapadnog dijela distrikta, osvojiti Osmanlije do kraja Ciparskog rata (1570. – 1573.). Područje mletačke vlasti tada je svedeno na obalni pojas mjestimice širok samo 200 koraka.

Idućih 70 godina proteklo je u relativnom miru, ometenim samo nekoliko puta zbog lokalnih zemljišnih sukoba. Iz arhivskih dokumenata može se razabrati da su mletački upravitelji Šibenika žalili zbog teritorijalnog gubitka i strahovali od iznenadnog napada iz tog smjera.¹⁰ Stanje se mijenja tek izbijanjem Kandijskog rata (1645. – 1669.). Nakon polovičnog uspjeha prve osmanske ofenzive 1646. godine, providur Foscolo kreće u protunapad i tijekom proljeća 1647. mletačke trupe osvajaju niz utvrda u Dalmaciji, uključujući Dazlinu, Rakitnicu i Velim.¹¹ Sve tri utvrde porušene su kako bi se spriječio povratak osmanske posade, a potom i napuštene. Nakratko vraćen osmanskoj državi nakon razgraničenja 1671. godine, s izbijanjem novog protuosmanskog rata 1683. ovaj je kraj ponovno preuzela mletačka vojska i uključila ga u šibenski distrikt.¹² Tada prestaje strateška važnost spomenutih utvrđenja, što je potvrđeno pomicanjem mletačko-osmanske granice na liniju Grimani 1699. godine. Ne postoji podatak o kasnijem obnavljanju ove tri utvrde zapadnog dijela šibenskog distrikta ili o njihovu korištenju u vojne svrhe.

RAKITNICA

Rakitnica, smještena oko 6 kilometara sjeverno od Vodica, spomenuta je po prvi puta u ispravi kralja Karla I. Roberta,¹³ koji 1322. godine potvrđuje šibenske

¹⁰ Opći pregled perioda u: G. NOVAK, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine, 177 – 191.

¹¹ O Foscolovoj vojni u izvorima: *Commissions et relations Venetae* (dalje: CRV), tomus VII., ur. Grga Novak, Zagreb, 1972., 239 – 252; Franjo DIFNIK, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, Split, 1986., 110 – 138.

¹² G. NOVAK; Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine, 211 – 212; Gašpar VINJALIĆ, *Kratki povijesni i kronološki pregled zbivanja koja su se dogodila Slavenima u Dalmaciji, Hrvatskoj i Bosni 1514.-1769.*, Split, 2010., 170 – 172.

¹³ U ispravi iz 1311. spominje se selo Rakita, koje većina autora izjednačava s Rakitnicom. No, iz dokumenata šibenskog Statuta jasno je da se radi o dva različita mjesta: *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, 298, 301. Čini se da se Rakita nalazila uz druga sela nedaleko Velima (Povilari, Kakavci...), a koja se u 16. stoljeću – dok je Rakitnica itekako naseljena – navode kao nestala: Krsto STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941., 7.

granice prema Zadru i njegove otočne posjede.¹⁴ Tako je Hrvatski ban Ivan Ćuz 1357. godine predaje šibenskoj komuni *villas Rakythnichia, Dazlina et Grabovci*, a tu odluku potvrdili su i kasniji predstavnici kraljevske kuće.¹⁵ Od tada se kroz 15. i početak 16. stoljeća učestalo spominje kao selo šibenskog distrikta u kojem šibensko plemstvo ima svoje posjede.¹⁶ Među plemstvom se ističe Juraj Radoslavčić, koji uz podršku biskupa osniva župu u Rakitnici i gradi crkvu sv. Ivana 1448. godine.¹⁷

Osmanske provale krajem 15. stoljeća stižu i na ovaj prostor, a prve vijesti o utvrđi stižu 1509. godine, kada sedam šibenskih plemićkih obitelji radi ugovor sa seljanima o gradnji vapnenice.¹⁸ Nedugo potom, 1521., vlasnici Rakitnice angažiraju jednog šibenskog topnika da godinu dana boravi na utvrđi.¹⁹ Kao i na drugim ugroženim područjima, nemogućnost sustavne obrane od neregularnih osmanskih četa tjerala je stanovništvo na odlazak u sigurnija područja, prije svega u Vodice i Tribunj. Među njima je bio i Grgur Stančić, župnik u Rakitnici, kojem je 1532. godine šibenska biskupija morala narediti da barem jednom tjedno ide u selo.²⁰ Konačno, u osmansko-mletačkom ratu 1570. – 1573. Rakitnicu, s cijelim okolnim prostorom, zauzimaju osmanske snage, vjerojatno u studenom 1571. godine.²¹

Rijetke informacije o Rakitnici za vrijeme osmanske uprave pružaju sliku o rastućoj važnosti naselja koje se nalazi na samoj granici Carstva. Odmah po zauzimanju, u ovoj je utvrđi 1573. godine smješteno 117 vojnika.²² Iako je taj broj

¹⁴ Međa je išla od Prokljanskog jezera rječicom Gudučom na sjeverozapad, zatim skretala na jugozapad prema brdu Stipanžlato, lokvi Kovča, a potom na lokvu Rakitnicu i dalje na sutjesku istog imena Rakitnica. Potom je granica postavljena na lokvu Buska (nedaleko zaseoka Špadine u tišnjanskoj Dubravi), da bi izlazila na obalu u dubokoj luci Makirina kod Ivinja. Lokva Rakitnica danas se nalazi u polju, oko 600 metara sjeverno od ostataka utvrde. Sutjeska (*ad Suciscam Rachitnizam*) je možda danas sačuvani toponim Sutine, a moguće je i da se radi o nekom prijelazu (tjesnacu) preko brdskog lanca koji vodi od Rakitnice prema Dazlini. *Šibenski diplomatarij: zbornik šibenskih isprava*, ur. Nataša Mučalo, Šibenik, 2015., 331.

¹⁵ *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. XII, ur. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1914., 437 – 439.

¹⁶ J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 179; K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, 136.

¹⁷ K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, 137 – 138.

¹⁸ Don Krsto Stošić pretpostavlja da se „ovo sigurno odnosi na gradnju kaštela, premda se u spisima izričito ne kaže“; K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, 136 – 137.

¹⁹ Sažetak tog dokumenta također donosi K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, 137; Ugovor s topnikom potpisuju dva zemljoposjednika i dva stanovnika Rakitnice.

²⁰ Župnik se nije osjećao sigurno iako je po Stošićevu pisanju „stanovao u kaštelu“; K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, 138 – 139.

²¹ Valentino LAGO, *Memorie sulla Dalmazia*, vol. 1., Venezia, 1869., 314.

²² Aladin HUSIĆ, Vojne prilike u splitsko-zadarskom zaleđu u 16. stoljeću, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 56, Sarajevo, 2006., 140.

ponešto manji u prvoj polovici 17. stoljeća (64 vojnika 1616. i 74 vojnika 1643. godine),²³ Rakitnica je jedina od tri naslovne utvrde koja zadržava značajnu i bolje opremljenu osmansku posadu.²⁴ Takav je bio dojam i s druge strane granice – u izvještajima šibenskih knezova Rakitnica se počinje spominjati uz bok Skradinu,²⁵ a od 1620. u izvorima se spominje i *aga* iz Rakitnice.²⁶ Pogranična čarkanja s Vodičanima i Tribunjcima bila su sve češća. Nakon izbijanja Kandijskog rata manje čete mletačke vojske dva su puta (1646. i 1647.) pokušale zauzeti utvrdu u Rakitnici, no nisu uspjele.²⁷ Nova i puno lakša prilika ukazala im se neposredno nakon drugog neuspjeha – prilikom mletačke pljačke Velima u proljeće 1647. osmanska posada Rakitnice krenula je u pomoć, ostavivši utvrdu ispražnjenu. Neprijateljske vojske nekako su se mimoišle i Osmanlije su se našli pred poharanim Velimom, a u isto vrijeme mletačka vojska ušetala se u Rakitnicu te potom odbila neprijatelja na njegovu povratku. Izvor nam donosi da je zauzeće ove utvrde bilo „Šibenčanima od velike koristi, jer dok je bila pod vlašću neprijatelja, nanosila je tome dijelu teritorija, čak i u vrijeme mira, česte smetnje (...). Osim što je zbog svoga visokoga položaja imala pogled na gradsku luku, služila je za uhođenje i izviđanje kretanja Šibenčana.“²⁸ Nakon povratka mletačke vlasti dio posjeda u selu vraćen je obitelji Simonić, a ruševine utvrde predane su seljanima iz Vodica.²⁹ Rakitnica se kasnije nije oporavila kao naselje te se u 19. i 20. stoljeću sastoji od svega nekoliko kuća.

DAZLINA

Nešto više od 4 kilometra sjeverozapadno od Rakitnice, na gornjoj strani istog krškog polja, nalazi se selo Dazlina. Središte sela vjerojatno je bilo oko lokve Daždinka i obližnje crkve sv. Ilije. Sredinom 14. stoljeća dio posjeda u Dazlini

²³ Kornelija JURIN STARČEVIĆ, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, doktorski rad, Zagreb, 2012., 84 – 86.

²⁴ Možemo zaključiti da na popisu iz 1643. godine utvrde koje imaju topnike u posadi (Klis, Kamen, Zemunik, Vrana...) predstavljaju strateški važnije lokacije. S četiri topnika Rakitnica je među njima, dok Dazlina i Velim nisu; K. JURIN STARČEVIĆ, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, 85 – 86.

²⁵ Primjerice, šibenski knezovi Cicogna i Morosini (1627. i 1629. g.) spominju samo Skradin i Rakitnicu kao značajna osmanska naselja u blizini šibenskog distrikta; CRV vol. VIII., 144, 163.

²⁶ CRV vol. VI., 302.

²⁷ O ovome vrlo detaljno piše F. DIFNIK, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, 96 – 97, 127.

²⁸ F. DIFNIK, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, 130 – 131.

²⁹ K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, 136; Pogledaj i: Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar (dalje: HR-DAZD), fond 5, *Mletački katastar. Katastarske knjige.*, kut. 62.

u vlasništvu je obitelji knezova Bribirskih, koji ih postupno prodaju šibenskom plemstvu.³⁰ U 15. i početkom 16. stoljeća Dazlina je jedno od važnijih seoskih naselja šibenskog distrikta.³¹ Iako se „kula na brijegu“ navodno spominje još u 14. stoljeću,³² a na vijesti o gradnji nailazimo i 1515. godine,³³ utvrda u Dazlini jača na važnosti tek prepuštanjem Velima Osmanlijama 1546. godine, kada postaje krajnja točka distrikta. Tako je *Valdassina* ili *Valdaslina* 1553. godine spomenuta u izvještaju sindika Antonija Dieda kao jedan od dva kaštela šibenskog distrikta, uz Vrpolje na istočnom kraju.³⁴ Dazlina tada ima svog kaštelana s odredom vojske.³⁵ Poljoprivredna zemljišta dijelom su u posjedu šibenskih plemića, a dijelom direktno vlasništvo komune, tj. države (*di S. Marco*).³⁶ Možemo zamisliti da su nekoć solidni prihodi gradske blagajne drastično smanjeni osmanskim provalama i bijegom stanovništva prema Pirovcu i Tisnom, a konačno i potpuno ukinuti padom Dazline i Rakitnice 1571. godine. Time je izgubljen i *la più bella parte di territorio*, kako kaže šibenski knez Foscarini nakon nekoliko godina.³⁷ Nakon osvajanja, osmanska uprava kroz prvu polovicu 17. stoljeća u Dazlini drži tek simboličan broj vojnika, što svjedoči o padu njezine strateške i vojne važnosti.³⁸

³⁰ Vidi bilj. 8 ili primjerice podatak o ispravi prema kojoj potomak Šubića na ime duga predaje posjede u Dazlini šibenskoj obitelji Tomašević, MÁLYUSZ ELEMÉR, *Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412)*, Budapest, 1993., 204.

³¹ Odredbe šibenskog statuta spominju *due Dazline*, odnosno *duabus Dazlinis* (*Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, 256, 298, 301); Možemo samo nagađati radi li se o susjednim selima ili o selu i utvrdi na brijegu. Svakako je selo bilo važno u odnosu na okolna, jer je bilo sjedište župe (K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, 215).

³² Podatak da vranski prior Ivan Paližna 1387. godine upravlja kulama u Dazlini, Rakitnici, Velimu i Vukšiću donosi nam K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, 215, ali bez izvora. Stošić je taj podatak negdje svakako pronašao, a ne odudara kronološki od Paližnina djelovanja: Hrvoje GRAČANIN, Ivan Paližna u povijesnim vrelima i historiografiji, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 4, Bjelovar, 2011., 237 – 267.

³³ Te godine stanovnici sklapaju „ugovor sa šibenskim zidarom Petrom Hromčićem, koji se obavezao sagraditi trokatnu utvrdu na brdu Sv. Ilije iznad sela“ (Kristijan JURAN, Karen-edis BARZMAN, Josip FARIČIĆ, *Kartografija u službi mletačke države: karta sjeverne i srednje Dalmacije nepoznatog autora s početka 16. stoljeća*, *Geoadria*, 24/2, Zadar, 2019., 110). To pak ne znači da se utvrda i izgradila na tom mjestu i u to vrijeme. Naime, crkva sv. Ilije nalazi se na drugoj strani polja, kod lokve Daždinke. Brdski lanac iznad crkve udaljen je oko 2 kilometra od paralelnog lanca na kojem se nalaze danas sačuvani ostatci utvrde Dazlina.

³⁴ Diedo dijeli dalmatinska naselja na gradove, kaštele i utvrde, pod kaštelima su navedeni Budva, Omiš, Novigrad, Dazlina, Vrpolje, Žrnovnica na kopnu, a na otocima Pag, Omišalj, Vrbnik, Baška, Cres, Lubenice i Beli: CRV, vol. III., 27 – 28.

³⁵ J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 62.

³⁶ CRV, vol. III., 245; O tome govori i J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 76, 78, 106.

³⁷ CRV, vol. IV., 320.

³⁸ Još 1573. godine u Dazlini se nalazi 81 vojnik (A. HUSIĆ, *Vojne prilike u splitsko-zadarskom zaleđu u 16. stoljeću*, 140), dok 1616. i 1643. godine posadu čini tek 16 vojnika (K. JURIN STARČEVIĆ, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, doktorski rad, 84 – 86).

Početak Kandijskog rata, na proljeće 1647. godine, prema Divnićevu izvještaju, „pošto su zastrašeni Turci napustili malenu utvrdu Dazlinu na šibenskoj granici, zapale je Murterani i poruše“.³⁹ Prema drugom izvoru, izvanredni providur Šibenika Contarini odlučio je napasti Dazlinu sa 600 pješaka i jednim odredom konjice, no kako nije ponio *petardu* za rušenje vrata utvrde,⁴⁰ zadovoljio se paljenjem podgrađa i džamije.⁴¹ Pavao Andreis pak piše da su generalni providur Leonardo Foscolo i izvanredni providur Contarini odlučili zauzeti i porušiti Dazlinu, snažno mjesto na istaknutom položaju.⁴² Bez obzira na to kojem izvješću čitatelj odluči vjerovati, jasno je da nakon početnih godina Kandijskog rata važnost utvrde u Dazlini pada. Lako je moguće da su njezine zidine planski porušene od strane mletačke vojske, što se dogodilo i mnogim drugim utvrđenjima. Kao i u slučaju Rakitnice, čini se da je veći dio sela prepušten pukovniku Simoniću čiji su prethodnici s očeve i majčine strane polagali pravo na posjede u Dazlini.⁴³

VELIM

Kao i prethodno obrađena naselja, Velim se također nalazi u plodnoj nizini koja se u neprekinutoj pruži proteže duž nekoliko desetaka kilometara od zadarskog zaleđa sve do sela Gaćelesi nedaleko Vodica. Šire područje sela obiluje živom vodom, a dva značajna bunara zovu se Povilar i Velištak.⁴⁴ Centar

³⁹ F. DIFNIK, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, 127.

⁴⁰ Sertonaco ANTICANO, *Frammenti storici della guerra in Dalmazia*, Venezia, 1648., 132 – 133; Njega gotovo u potpunosti prenosi Girolamo BRUSONI, *Historia dell'ultima guerra tra' Veneziani e Turchi*, Venezia, 1673., 126; Stoljeće kasnije Vinjalić kaže da su napadači osvojili „prvu ogradu, ali ne mogoše osvojiti kulu, jer nisu sa sobom imali topova, a vrata bijahu visoko i donjih se uspinjalo pokretnim ljestvama“ (G. VINJALIĆ, *Kratki povijesni i kronološki pregled zbivanja koja su se dogodila Slavenima u Dalmaciji, Hrvatskoj i Bosni 1514.-1769.*, 123). Prostorni raspored skromnih ostataka utvrde ne odbacuje u potpunosti ovu mogućnost.

⁴¹ Anticano donosi i kratku dramatičnu epizodu iz same pljačke: *Una donna per no cadere in mano de' nemici, prese un suo piccolo figliuolo tra le braccia, e seco si precipitò da una grande altezza, nullameno spaurita da una morte libera, ancorche in mezzo dell'orrore, ed in fine della libertà*. S. ANTICANO, *Frammenti storici della guerra in Dalmazia*, 133.

⁴² Paolo ANDREIS, *Storia della città di Traù*, Split, 1908., 247.

⁴³ O tome vidi bilj. 25, kao i Federico Antonio GALVANI, *Il Re d'armi di Sebenico con illustrazioni storiche*, vol. I., Venezia, 1883., 186.

⁴⁴ Povilari se spominju kao selo šibenskog kotara u 15. stoljeću (K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, 156), nedaleko bunara Velištak pronađeni su lokaliteti iz kasnog neolitika (Emil PODRUG, *Čista Mala – Velištak: prve tri istraživačke kampanje na nalazištu hvarske kulture*, *Diadora*, 24, Zadar, 2010., 7 – 25) i ranog srednjeg vijeka (Radomir JURIC, *Ranosrednjovjekovno groblje u Velimu kod Benkovca*, *Diadora*, 22, Zadar, 2007., 217 – 233).

srednjovjekovnog sela vjerojatno je bio u blizini crkve sv. Ante, smještene nedaleko od brda Velim, koje se za razliku od Rakitnice i Dazline ne ističe dominantnim položajem. Velim je od sredine 14. stoljeća granični teritorij šibenske komune prema sjeverozapadu,⁴⁵ a plodne površine tada su u posjedu hrvatskih velikaša koji ih vjerojatno postupno prodaju šibenskim obiteljima.⁴⁶

Kako je već rečeno, od kraja 15. stoljeća šibenski je distrikt pod stalnim pritiskom osmanskih napada.⁴⁷ Ubrzo se grade zbjegovi i poljske utvrde za zaklon stanovništva. Prve informacije o utvrđenom Velimu dolaze iz 1510. godine.⁴⁸ Deset godina kasnije Venecija šalje 50 dukata i drugih potrepština za obranu kaštela Velim.⁴⁹ Iste godine kapetan trireme Johannes Mauro piše da je potrebno popraviti zgrade za vojnike u Velimu i Parisottu, dodatno podići zidove njihovih kurtina i smjestiti tamo stratiote.⁵⁰ Utvrda u Velimu, krajnjoj sjeverozapadnoj točki šibenskog distrikta, tada je očito smatrana najvažnijom na tom području. O tome svjedoči i šibensko poslanstvo koje je u travnju 1523. stiglo u Veneciju te tražilo od Vijeća umoljenih da se postavi 50 konjanika u Velim, a 50 u Vrpolje (odobreno im je 50 ukupno), zatim 150 dukata za ojačanje Velima (odobreno im je 100) te da se u Velim postavi kaštelan s 12 konjanika (odobren im je jedan od kaplara s šibenske tvrđave, u pratnji 8 – 10 vojnika).⁵¹

Poput već obrađenih utvrđenja istočnog dijela distrikta ili gore spomenute Rakitnice, i kaštel Velim nastao je kao plemićka utvrda, koju s vremenom preuzimaju državne vlasti kako bi bolje organizirale obranu distrikta. To nam potvrđuje i prvorazredni dokaz, dolazak Benvenute Vojnović pred mletački Senat u listopadu 1527. godine. Benvenuta, udovica šibenskog građanina Petra, rekla je da je njezin muž bio izgradio tvrđavu (*forteza*) na teritoriju Velim kako bi osigurao svoje posjede. Budući da je država zauzela tu tvrđavu i u njoj smjestila stratiote *per star et obviar le incursion di turchi et martilossi*, traži da joj se isplati

⁴⁵ J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 17.

⁴⁶ Usporedi s J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 84, 85, 104.

⁴⁷ Primjerice, 1501. godine zapaljeno je 16 sela, koja čine praktički čitavi zapadni dio šibenskog distrikta, pobijeno mnogo ljudi, a napadači su odveli 308 ljudi, 1000 grla krupne i 4000 sitne stoke: S. GRUBIŠIĆ, *Šibenik kroz stoljeća*, 66.

⁴⁸ K. JURAN, K. BARZMAN, J. FARIČIĆ, Kartografija u službi mletačke države: karta sjeverne i srednje Dalmacije nepoznatog autora s početka 16. stoljeća, 109 – 110.

⁴⁹ *Item, li ducati 50 e altre robe voleno per riconzar il castelo di Velino, dove stantia stratioti, semo contenti*, Marino SANUTO, *I diarii*, tomo XXVIII., Venezia, 1890., 538, 662.

⁵⁰ CRV vol. I., 159, u istom izvještaju spominju se i tri distriktualne utvrde koje čuvaju seljani, već je ispravno uočeno da se radi o Rakitnici, Dazlini i Velimu: K. JURAN, K. BARZMAN, J. FARIČIĆ, Kartografija u službi mletačke države: karta sjeverne i srednje Dalmacije nepoznatog autora s početka 16. stoljeća, 110 – 111.

⁵¹ Zapisnik donosi: Marino SANUTO, *I diarii*, tomo XXXIV, Venezia, 1892., 118 – 120.

zadovoljavajuća odšteta, jer će ta tvrđava ionako ostati u rukama Mlečana. Predlaže cifru od 300 dukata, isplaćenu kroz dvije godine od prihoda šibenskih solana, što joj je glasanjem u Senatu i odobreno.⁵²

Planski srušen tijekom idućeg rata s Osmanlijama (1537. – 1540.), pa potom djelomično obnovljen,⁵³ Velim je još neko vrijeme ostao u rukama Venecije, da bi na iznenađujući poticaj providura konjice Julija Donada 1546. godine bio dobrovoljno predan Osmanlijama, navodno na zahtjev Skradinjanina Rustempaše, tadašnjeg velikog vezira.⁵⁴ Taj je potez kasnije bio predmet velikih kritika mletačkih činovnika jer je Velim *la miglior parte di quel contado; di che essendo spogliati i Sebenzani sono restati poveri*.⁵⁵ Kaštel i plodni kraj postali su posjed Rustem-pašinog brata Sinan-paše, a potom njegovih nasljednika, koji su pokušavali ovladati i okolnim selima.⁵⁶ Novi rat Mlečana i Osmanlija razriješio je te prijepore jer je granica 1573. godine pomaknuta gotovo na samu obalu. Relativno siguran u unutrašnjosti osmanskog teritorija, Velim postaje gotovo simbolički korištena utvrda,⁵⁷ sa samo 10 vojnika u posadi u prvoj polovici 17. stoljeća.⁵⁸

Slično Rakitnici i Dazlini, Velim je zauzet i porušen od strane Mlečana u *blitzkriegu* Leonarda Foscola, poduzetom u sjevernoj Dalmaciji u prvoj polovici 1647. godine. Prema Divnićevoj kronici, prvi iznenadni napad na Velim vrlo je rano preusmjeren prema selu Grabovcima.⁵⁹ Drugi napad rezultirao je pljačkom podgrađa, pogibijom osmanskog zapovjednika i već opisanim padom Rakitnice.⁶⁰ Tek je treći napad bio uspješan – većina osmanskih snaga u Velimu krenula je u pomoć napadnutom Skradinu, Mlečani su to doznali i zauzeli kaštel te „ga zapale i dobrim dijelom poruše, odvezavši u Šibenik pet perijera i dva zidoloma“.⁶¹ Divnić odmah potom donosi i opis: „Tvrđava Velim bila je sagrađena na jednom brdu na

⁵² Marino SANUTO, *I diarii*, tomo XLVI., Venezia, 1897., 218; O naglom usponu obitelji Vojnović vidi: J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 239 – 240.

⁵³ Loše stanje Velima naglašava šibenski knez Balbi prije rata te knez Boldu nakon rata: CRV, vol. II., 82 – 83, 157.

⁵⁴ Ovaj relativno prošireni opis situacije oko Velima donosi „Relacija o stanju šibenskog teritorija“ napisana između 1566. i 1568. godine: CRV, vol. IV., 242 – 243.

⁵⁵ To govori sindik Antonio Diedo 1553. godine: CRV, vol. IV., 14 – 16.

⁵⁶ CRV, vol. II., 243.

⁵⁷ Već 1572. godine generalni providur Foscarini izvještava da je Velim *castelloto presso Sebenico debole, et senza artellaria*, CRV, vol. IV., 42.

⁵⁸ K. JURIN STARČEVIĆ, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, 84 – 86.

⁵⁹ F. DIFNIK, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, 111.

⁶⁰ F. DIFNIK, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, 130.

⁶¹ F. DIFNIK, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, 134; Zidolom je prijevod za izraz *spingarda*, radi se o ručnom topu ili nešto većoj puški starijeg tipa. Vidi i opis pada Velima u: S. ANTICANO, *Frammenti storici della guerra in Dalmazia*, 146 – 150, kojim se kasnije služi i Vinjalić.

živoj stijeni, četvrtastog oblika, s dvije kule na suprotnim uglovima, nadvisivala je jednu veoma pitomu i plodnu dolinu, s obilato žive vode, obrađivanu, bogatu vinogradima i svim vrstama voćaka, nekoć je pripadala šibenskom okrugu, ali su je Mlečani 1546. ustupili Turcima na zahtjev sultana Sulejmana.⁶² Kasnije je Velim ponovno postao relativno važno selo šibenskog distrikta, no centar sela prebacio se nešto sjevernije, prema crkvi Gospe od Podrebače, gdje je i danas. Stošičev podatak da je staro selo pod kaštelom „opustjelo radi malarije“ čini se logičnim.⁶³

GRAFIČKI IZVORI

Od tri najranije poznate karte koje prikazuju šibensko zaleđe, samo jedna donosi neke od ovdje obrađenih lokacija. Mletačka karta nastala vjerojatno početkom 16. stoljeća donosi gotovo ispražnjen zapadni dio šibenskog distrikta (Karta 2), izuzev ucrtane crkve na lokaciji *Podrebaz* te, nešto više prema morskoj obali, još jedne izolirane crkve na vrhu brijega.⁶⁴ *Tabula Hungariae*, nastala prije 1528. godine, ne donosi lokalitete između Skradina i Vrane.⁶⁵ Nešto je preciznija karta Mattea Pagana *Tuto el Cotado di Zara e Sebenicho*, izrađena oko 1522. godine, kasnije kopirana od brojnih drugih kartografa.⁶⁶ Na njoj su, zapadno od šibenskog zaljeva, kao utvrde ucrtane Velim (*Velin*) i Rakitnica (*Rachinca*).⁶⁷ Relativno precizna što se tiče riječnih tokova i obalnih područja, autoru karte su se u zaleđu znale potkrasti sitne greške, pa je tako ovdje Velim ucrtan bliže Šibeniku nego Rakitnica. Formu ucrtanih bedema nije potrebno analizirati jer su gotovo sva manja utvrđenja crtana šablonski i međusobno vrlo slična.

Šibenčanin Martin Kolunić Rota zaslužan je za izradu dvaju karata šibenskog distrikta i zaleđa 1570. i 1571. godine, koje su imale presudan utjecaj na prikazivanje ovog područja sve do kraja 17. stoljeća.⁶⁸ Rakitnica, Dazlina i Velim na prvoj su karti (*Sito Particolare di Contado di Sebenico, parte in Dalmazia in Sebenico MDLXX*) prikazani prilično precizno u prostoru i u odnosu jedna

⁶² F. DIFNIK, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, 134; Izdanje ne donosi izvorni tekst.

⁶³ K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, 151.

⁶⁴ Kartu je donijela: Karen-edis BARZMAN, Cartographic Line and the 'Paper Management' of the Early Modern State: A Case Study of Venetian Dalmatia, *Mapline* 122, Chicago, 2014., 1 – 12; Detaljno je obrađena u K. JURAN, K. BARZMAN, J. FARIČIĆ, Kartografija u službi mletačke države: karta sjeverne i srednje Dalmacije nepoznatog autora s početka 16. stoljeća, 93 – 139.

⁶⁵ Vidi bilj. 5.

⁶⁶ Mirela SLUKAN ALTIĆ, *Povijesna geografija rijeke Krke*, Šibenik, 2007., 24 – 26.

⁶⁷ Visoka rezolucija karte dostupna je na: <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view.dz&id=10182>. Zadnji pristup: 27. veljače 2020.

⁶⁸ M. SLUKAN ALTIĆ, *Povijesna geografija rijeke Krke*, 34 – 41.

prema drugoj (Karta 3). Sve tri utvrde iscrtane su gotovo jednako – s dvije kule i nižim bedemima koji ih povezuju. Na drugoj su karti (*Sebenico et Contado citta nella Dalmatia confinate con Zara delli Illustrissimi Signori Venetiani al presente molestata da Turchi*) ove utvrde ucrtane još uvijek poprilično šablonski, ali ipak s nešto više detalja (Karta 4). Rakitnica je tako prikazana kao niska kvadratna utvrda s jednom kulom, Dazlina ponešto dominantnije s dvije kule i kurtinom među njima. Na desnoj kuli i kurtini ucrtana su vrata. U pozadini se, iznad Velimskog polja (*Campagna de Velin*) i crkve sv. Ante, nalazi Velim s dvije kule i bedemima. Južno od Velima ucrtana je prijeteća osmanska vojska, a duž obale između Rakitnice i Vodica odvija se *scaramucia*, čime Kolunić kao da prikazuje pad tog dijela distrikta pod Osmanlije koji se dogodio iste godine.

Nakon konačne uspostave mletačke vlasti krajem 17. stoljeća, sva tri lokaliteta obrađena u ovom radu ucrtava Giacomo Cantelli da Vignola 1689. godine.⁶⁹ No, označeni su kao jednostavna naselja, kao i na kasnijim većim i preciznijim kartama Dalmacije. Za ovu temu mnogo su bitniji kartografski podatci iz mletačkog katastra s početka 18. stoljeća. U njemu je Rakitnica (*Fortezza di Racnizza*) prikazana kao ruševina, s obrisima nekoliko okolnih građevina (Karta 5).⁷⁰ Velim je pak ucrtan u tlocrtu, vrlo precizno, kao pravokutna utvrda s dvjema okruglim kulama na dijagonali i šest unutarnjih objekata (Karta 6).⁷¹ Nešto više od stoljeća kasnije, austrijski katastar prikazuje samo utvrdu Rakitnicu, odnosno 13 ucrtanih objekata na vrhu brda (Karta 7).⁷² Na mjestu gdje je bio velimski kaštel nema toponima, a selo se nalazi oko 1.5 kilometara sjeverozapadno. Toponim Dazlina nalazi se kao oznaka brda, jugozapadno od zaseoka Mustin, Obratov i Šparice u današnjoj Dazlini.

DANAŠNJE STANJE LOKALITETA

Rakitnicu, Dazlinu i Velim opisao je krajem 19. stoljeća fra Stipan Zlatović.⁷³ Velim je bio „njegda bogato selo i tvrdi gradac“, a u općini Tisno „na vrh krševita briega vide se razrovane kule i ograde tvrdoga grada Dazline“, koji od kraja

⁶⁹ Naravno, prostor šibenskog distrikta nalazi se na raznim kartama iz tog perioda, no druge karte uglavnom označavaju samo Velim; opširnije vidi u: M. SLUKAN ALTIĆ, *Povijesna geografija rijeke Krke*, 52 – 64.

⁷⁰ HR-DAZD, fond 6, *Mletački katastar. Mape Grimani*, mapa 518.

⁷¹ HR-DAZD, fond 6, *Mletački katastar. Mape Grimani*, mapa 476.

⁷² Austrijski katastar dostupan je online kroz projekt MAPIRE, <https://mapire.eu/en/map/cadastral/posjećeno> 20. 2. 2020.

⁷³ Stipan ZLATOVIĆ, Topografičke crtice o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve, *Starohrvatska prosvjeta*, god. 2., br. 1., Knin, 1896., 14.

osmanskih opasnosti „vrieme i gromovi ruše“. Na sličnom krševitom brijegu zapadno od Dazline „stoji tvrd grad na oštru grebenu. To su ostanci kula i ograda stare Rakitnice negda jake tvrđave“, koja kasnije „ostade pusta i zanemarena“. Sva tri lokaliteta značajno su zarasla u nisko raslinje, dok u Rakitnici unutar i van objekata rastu i viša drveća.⁷⁴

Ostatci Rakitnice nalaze se na vrhu i padinama 170 metara visokog brda Kuline u vodičkom zaleđu, na poziciji koja dominira okolnim krajolikom, osobito nad vodičkim poljem (Slika 1). S vrha brda vidljiva je lokacija utvrde Dazline, kao i cijeli šibenski zaljev. Za razliku od Dazline i Velima, Rakitnica se sastoji od više nepovezanih objekata koji se nalaze raspršeni na vrhu i sjeverozapadnoj padini brda (Karta 8). Po izgledu sačuvanih struktura, objekte možemo podijeliti na stambeno-gospodarske i one upravno-fortifikacijskog karaktera. Većina stambeno-gospodarskih objekata nalazi se na sjeverozapadnoj strani naselja koji nema pravilan raster, već je on rezultat prilagodbe građevina strmom obliku terena. Između zidova ovih objekata očitavaju se ulice i prolazi, kao i zaravnjeni dio koji je mogao služiti kao središnji trg. Budući da su zidovi ovih kuća dobro očuvani, vidljivo je da su gotovo svi objekti sadržavali više etaža s krovovima, većinom na jednu stranu. Svojim dimenzijama posebno se ističe objekt 401 koji je, osim nadsvođenog prizemlja, sadržavao još dva kata. Komunikacija među etažama tekla je preko unutarnjeg stepeništa koje je djelomično sačuvano na nekoliko primjera. Zidovi su građeni od neobrađenog kamena s većom upotrebom vezivnog materijala. Pojedine kuće, kao u slučaju objekta 397, imaju i manja dvorišta ograđena visokim zidovima. Na padinama s istočne strane naselja sačuvane su izdužene zemljane terase podzidane suhozidima. Tu se nalaze i ostatci nekoliko objekata koji su činili sklop zgrada koji je motrio ulaz u naselje iz pravca nekadašnjeg sela Rakitnice koje se nalazilo u podnožju brda. Dobar dio objekata kojima su sačuvane gornje etaže imaju i puškarnice koje se nalaze gotovo na svim zidovima, bez posebnog rasporeda. To nam ukazuje da su i ovi objekti u slučaju opasnosti lako mogli preuzeti obrambenu funkciju. Razne dogradnje koje se primjećuju na pojedinim kućama ukazuju na to da su se zidine Rakitnice koristile i nakon njezina napuštanja. Sljedeća je grupa objekata ona upravno-fortifikacijskog karaktera. Jedan takav nalazi se u središnjem dijelu naselja, neposredno pored prostora koji je prepoznat kao trg. Objekt, označen brojem 402, kvadratnog je oblika sa zidovima debelim

⁷⁴ Samo je Rakitnica preventivno zaštićena kao kulturno dobro. Ni jedan od lokaliteta nije bio predmetom arheoloških istraživanja ni konzervatorsko-restauratorskih radova. Od lokalnih samouprava, samo Grad Vodice vodi sustavnu brigu o Rakitnici, gdje su vršene akcije čišćenja i postavljene informativne oznake.

jedan metar čije je vanjsko lice zidano od većih kamenih blokova. Temeljna stopa zida sa sjeveroistočne strane dovoljno je izvučena da je mogla služiti i kao mjesto za sjedenje. Naknadno prošireni otvori nalaze se na sjeveroistočnom i jugozapadnom zidu. Na vanjskim zidovima nisu primijećene puškarnice. U unutrašnjosti ove prostorije, na središnjem dijelu jugoistočnog zida, nalazi se plitka niša. Iako nam uloga ovoga objekta ostaje nepoznanicom, očigledno je da se on u mnogočemu razlikuje od onih dosad opisanih. Prvenstveno se ističe centralna pozicija u naselju, kao i masivnost zida čije je lice prvi put popunjeno klesanim, pravilno uslojenim kamenim blokovima.

Na najvećoj koti brda Kuline, s jugoistočne strane naselja, nalaze se ostatci pravokutne kule čiji su zidovi dodatno ojačani pokosom od klesanih kamenih blokova (Slika 2). Ovako moćni temelji sugeriraju da je ova kula sadržavala više etaža. Ona je s jugoistočne strane povezana s najvećom od svih građevina, koja uz to pokriva najpovišeniji dio brda. Radi se o pravokutnom objektu omeđenom debljim zidom približne dužine 28 i širine 20 metara, a čija je unutrašnjost premrežena ostacima zidova nekadašnjih prostorija. U središtu ovoga sklopa nalazi se očuvana manja kvadratna prostorija. Veličina, raspored i smještaj građevine na najdominantnijoj poziciji snažno ukazuju da je riječ o ostacima kaštela tj. utvrde.

Ostatci utvrde Dazlina danas se nalaze na 274 metra visokom brdu Gradina, najvišoj koti na vrlo širokom području između Vranskog jezera, Bribirske glavice i Trtra (Slika 3). Usprkos vrlo dominantnom položaju, otežan pristup i nagli uspon u odnosu na plodne površine u sjeveroistočnom selu Dazlini i jugozapadnom selu Dubravi vjerojatno je donosio poteškoće u opskrbi i komunikaciji utvrde.⁷⁵ Jedini put vodi preko zaseoka Špadine, i to hrptom Golog brda koje se nalazi s jugoistočne strane brda Gradine. Brdo Gradina skupa s vrhovima Sopalj i Crno brdo čini lanac uzvišenja koji se proteže od zaleđa Pirovca pa do zaleđa Vodica. Odmah pri dolasku na vrh platoa, s jugoistočne strane brda, dominira veći kameni nasip na čijim se rubovima primjećuju konture masivnog žbukanog zida koji je priječio direktan pristup platou. Ovaj žbukani zid pravljjen je od većih pravilnih kamenih blokova. Iza ovoga nasipa stupa se na plato gdje se na osamstotinjak kvadrata nalaze razasuti ostatci nekadašnje utvrde (Karta 9). Na najdominantnijoj točki platoa nalazi se kružna struktura koja je vjerojatno ostatak centralne branič-kule (Slika 4). Promjer ovog objekta malo je manji od 6 metara s debljinom zida oko 60 cm. Zidovi su izgrađeni od pravilnih, grubo klesanih

⁷⁵ Dok je, primjerice, u Rakitnici između sela i utvrde razlika 90 nadmorskih metara, u Bribiru 80, a u Velimu svega oko 50, nagli uspon od najbližih kuća do ostataka utvrde u Dazlini iznosi 160 nadmorskih metara.

kamenih blokova povezanih žbukom. Nepravilni rub platoa omeđuje masivni zid čije je unutarnje lice žbukano dok je s vanjske strane sačuvan u suhozidu visine oko jedan metar. Ovaj je zid bolje sačuvan s istočne strane platoa. Između ovog zida i centralne branič-kule ocrtavaju se tragovi nekoliko žbukanih zidova za koje se čini da su pravocrtno povezivali ove dvije strukture, a ujedno oblikovali raspored prostorija unutar utvrde. Prilikom pregleda terena primijećeno je više ulomaka pokretnih arheoloških nalaza (Slika 5). Ti nalazi većinom pripadaju glaziranim keramičkim posudama kasnog srednjeg i novog vijeka te, u manjoj mjeri, ulomaka prapovijesne keramike.

Na 159 metara visokom oblom uzvišenju jugoistočno od sela Velima, između nešto viših brda Ćurkuša i Pešića glavice, nalaze se ostatci utvrde Velim (Slika 6). Jugozapadno od ovih brda nalaze se plodna polja rubnog dijela nekadašnjeg šibenskog distrikta. Ova pozicija nije toliko dominantna kao dvije već spomenute, iako je vizualna komunikacija s utvrdom u Dazlini vjerojatno bila moguća. Velimska utvrda jednostavnog je kvadratnog tlocrta, približnih dimenzija 22 x 22 metra (Karta 10). Vanjski zidovi široki su oko jedan metar i rađeni od neobrađenog kamena uz veću količinu žbuke. Na sjevernom i južnom spoju perimetralnih zidova nalazile su se kružne kule promjera oko 8 metara. Puno je bolje sačuvana sjeverna kula čiji su zidovi načinjeni od pravilnih kamenih blokova, širine oko jedan i pol metar. U unutarnjem prostoru utvrde vidljivi su tragovi svega nekoliko zidova koji su pripadali prostorijama unutar ovog utvrđenja. Zidovi sjeverne i južne kule recentno su korišteni, i to kao bunker i prsobrani u Domovinskom ratu.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U posljednjim desetljećima 15. stoljeća događaju se učestale provale Osmanlija u šibenski distrikt. Za obranu plodnih polja i stanovništva na istoku i zapadu distrikta plemići grade utvrde koje s vremenom preuzima vojnički znatno jača i bolje organizirana državna, mletačka vlast. Utvrde Rakitnica, Dazlina i Velim ključne su točke u obrani zapadnog dijela šibenskog distrikta pred Osmanlijama. Pouzdani podatak o tome kako te utvrde na zapadu šibenskog distrikta prelaze u državne ruke imamo u zahtjevu plemkinje Benvenute Vojnović iz listopada 1527. godine. Ona od mletačkog Senata traži da joj se isplati odšteta jer je utvrda Velim, koju je sagradio njezin pokojni muž Petar, prešla u državne ruke. Iz zahtjeva Benvenute Vojnović također se vidi kako ona misli da Velim, nakon što ga je preuzela država, više nikad neće biti vlasništvo njezine obitelji. Razumljiv je

motiv zbog kojeg šibensko plemstvo naizgled olako prepušta brigu o utverdama u dubini šibenskog distrikta mletačkim vlastima: plemići osiromašeni ratom nisu bili u stanju organizirati obranu od upada neregularnih osmanskih jedinica, a da ne govorimo o prodoru ozbiljnije osmanske vojske. Plemići su se na taj način riješili financijskog i moralnog tereta za obranu dubine distrikta šibenske komune. Do kraja Ciparskog rata sve tri utvrde padaju u ruke Osmanlija, koji ih tretiraju na različite načine. Jedina relativno bitna pogranična utvrda s ozbiljnom posadom ostaje Rakitnica, dok Dazlina i Velim, iako kontinuirano korištene, uvelike gube vojni značaj. Mlečani nakratko zauzimaju, napuštaju i ruše sve tri utvrde početkom Kandijskog rata 1647. godine, što je uobičajena ratna strategija Venecije. Pomicanjem osmansko-mletačke granice u unutrašnjost i uspostavljanjem linije Grimani 1699. godine, Rakitnica, Dazlina i Velim dijele sudbinu ostalih utvrda u dubini šibenskog distrikta: mletačka ih vojska ponovno ne koristi kao vojne objekte i one su od tog razdoblja prepuštene propadanju. To je razvidno i iz grafičkih prikaza kroz stoljeća – ucrtavane kao dominantne utvrde u drugoj polovici 16. stoljeća, mletački katastar s početka 18. stoljeća ne označava ih kao korištene, a austrijski katastar iz 1825. godine ucrtava samo Rakitnicu. Danas su na terenu vidljivi ostatci svih triju utvrda i tek nakon sveobuhvatnih arheoloških iskapanja bit će moguće nešto više kazati o njihovu prostiranju i osnovnim fortifikacijskim elementima. Najbolje je sačuvan kompleks u Rakitnici, što je vjerojatno rezultat njezina najrecentnijeg korištenja tijekom kasnog osmanskog perioda. Tamo se također nalazi arheološki i arhitektonski najsloženija situacija gdje istraživanjem tek treba precizno prostorno razdvojiti vojni od civilnog dijela, odnosno kaštel od ostatka naselja, tj. podgrađa.

SLIKA 1. Pogled na utvrdu Rakitnica s juga (foto Zadruga Arheo KO-OP)

SLIKA 2. Pogled na sjeverni ugao pravokutne kule s pokosom (foto Josip Pavić)

SLIKA 3. Pogled na ostatke utvrde u Dazlini sa sjevera (foto Zadruga Arheo KO-OP)

SLIKA 4. „Branič-kula“ u Dazlini, pogled sa sjevera (foto Emil Podrug)

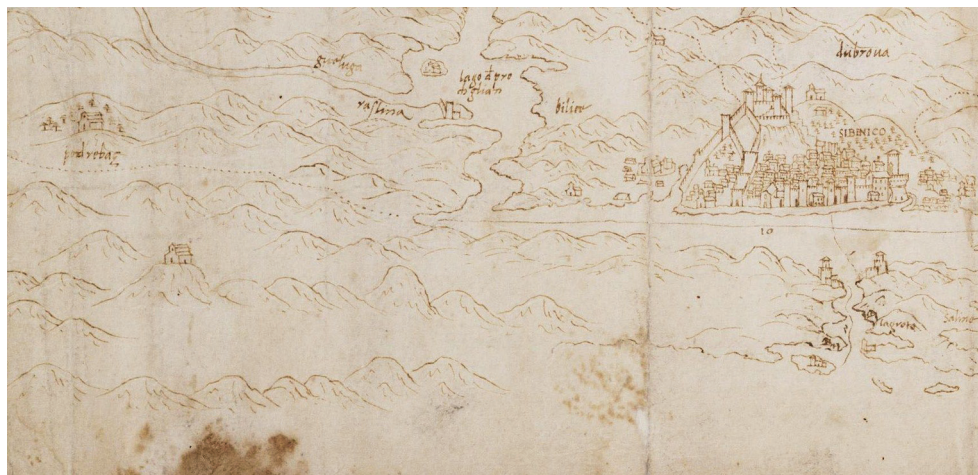
SLIKA 5. Površinski nalazi s Dazline (foto Emil Podrug)

SLIKA 6. Pogled na ostatke kaštela Velim sa sjeveroistoka (foto Zadruga Arheo KO-OP)

KARTA 1. Položaj tri naslovne utvrde na zapadnom dijelu šibenskom distrikta, s ucrtanom granicom distrikta na temelju: J. Kolanović, 1995., 15 (izradila Iva Petković Pavić; podloga: geoportal.dgu.hr)

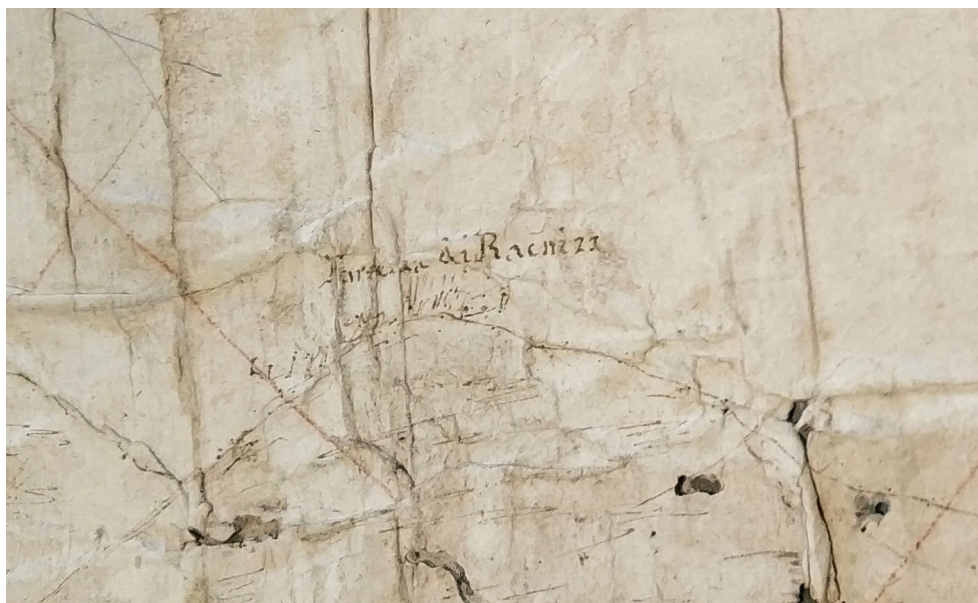
KARTA 2. Detalj Šibenika i zapadnog dijela distrikta na karti nastaloj početkom 16. stoljeća (K. Edis-Barzman, 2014., 1)

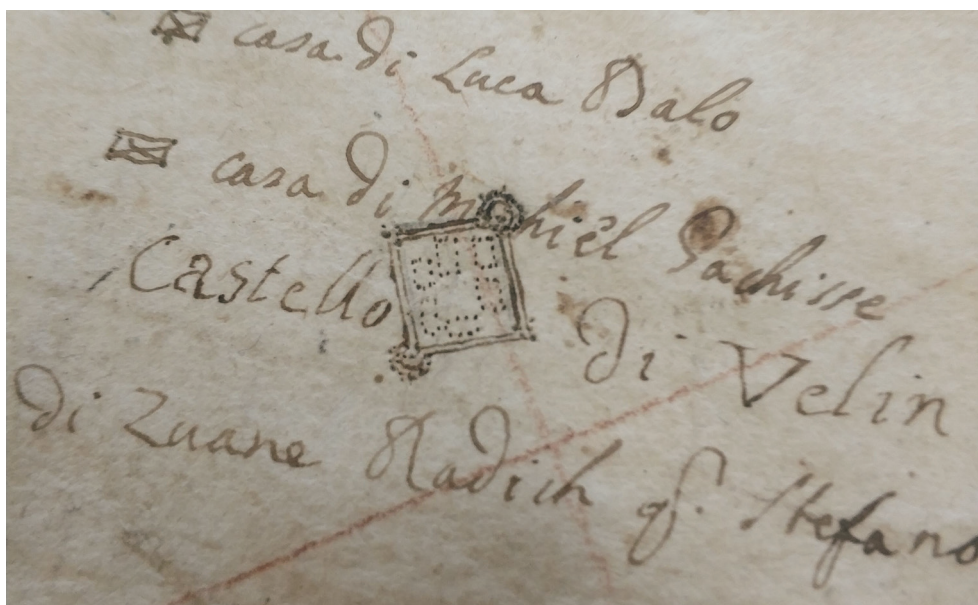
KARTA 3. Detalj Šibenika i zapadnog dijela distrikta na Kolunićevoj karti iz 1570. g. (Muzej grada Šibenika)

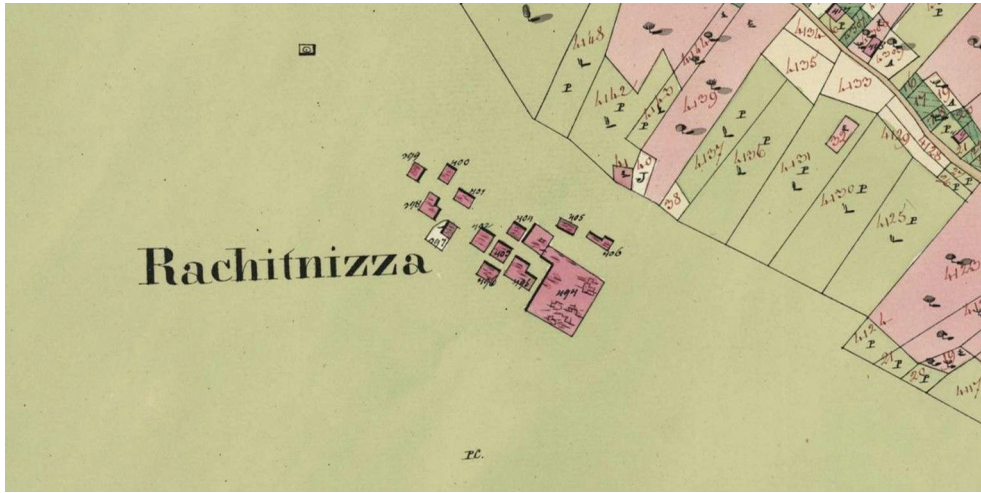
KARTA 4. Detalj Šibenika i zapadnog dijela distrikta na Kolunićevoj karti iz 1571. g. (Muzej grada Šibenika)

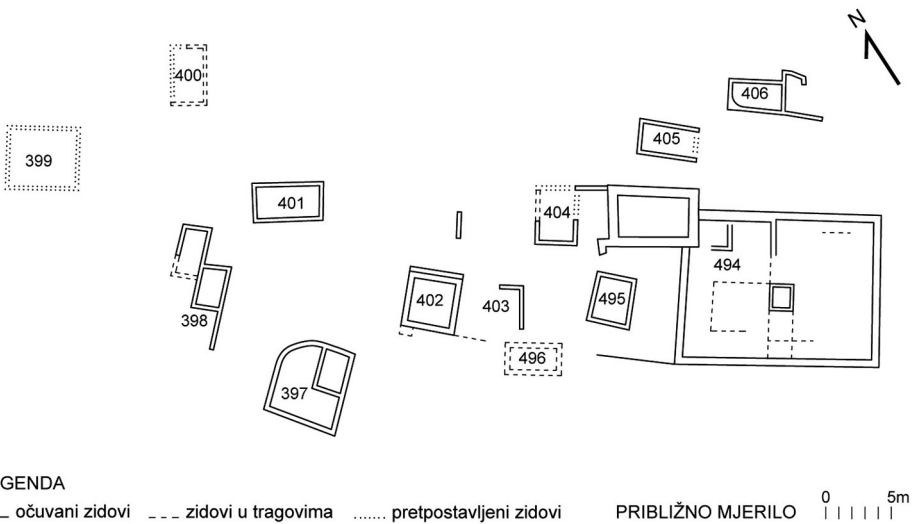
KARTA 5. Ostatci utvrde Rakitnica na mletačkom katastru iz 1709. godine (Državni arhiv u Zadru, foto Andrija Bakula)

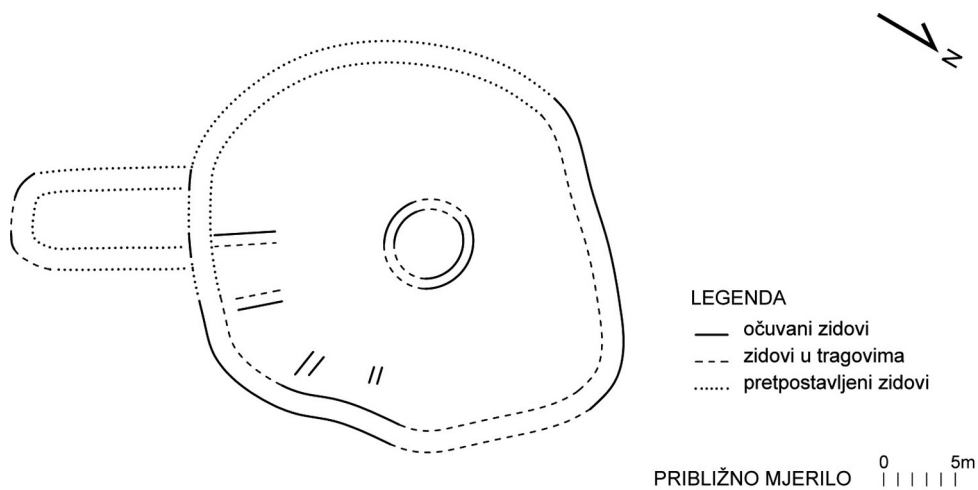
KARTA 6. Kaštel Velim na mletačkom katastru iz 1709. godine (Državni arhiv u Zadru, foto Andrija Bakula)

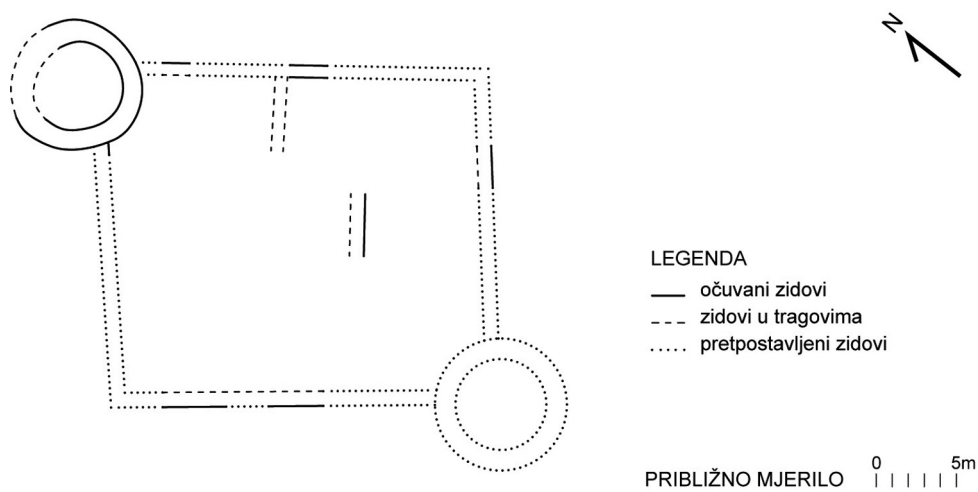
KARTA 7. Utvrda Rakitnica i okolni objekti označeni na austrijskom katastru izrađenom 1825. godine (izvor: mapire.eu)

KARTA 8. Arhitektonska skica utvrde Rakitnica; objekti su označeni brojkama pod kojima se navode u austrijskom katastru (izradila Iva Petković Pavić)

KARTA 9. Arhitektonska skica utvrde Dazlina (izradila Iva Petković Pavić)

KARTA 10. Arhitektonska skica kaštela Velim (izradila Iva Petković Pavić)

IZVORI I LITERATURA

OBJAVLJENI IZVORI:

- ANČIĆ, Mladen, prir., „Petrus de Serçana“, *Fontes*, 15, Zagreb, 2009., 15 – 144.
Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. XII, ur. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1914.
- CRV – *Commisiones et relationes Venetae*, tomus I-III, ur. Šime Ljubić, tomus IV, VI-VIII, ur. Grga Novak, Zagreb, 1876. – 1977.
- Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, ur. Slavo Grubišić, Šibenik, 1982.
- SANUTO, Marino, *I diarii*, tomo XXVIII., XLVI., Venezia, 1890. – 1897.
- Šibenski diplomatarij: zbornik šibenskih isprava*, ur. Nataša Mučalo, Šibenik, 2015.
<https://mapire.eu/en/map/cadastral/>, posjećeno: 20. veljače 2020.
<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view.dz&id=10182>, posjećeno: 27. veljače 2020.

LITERATURA:

- ANDREIS, Paolo, *Storia della città di Traù*, Split, 1908.
- ANTICANO, Sertonaco, *Frammenti storici della guerra in Dalmazia*, Venezia, 1648.
- BRUSONI, Girolamo, *Historia dell'ultima guerra tra' Veneziani e Turchi*, Venezia, 1673.
- BARZMAN, Karen-edis, Cartographic Line and the 'Paper Management' of the Early Modern State: A Case Study of Venetian Dalmatia, *Mapline*, 122, Chicago, 2014., 1 – 12.
- ELEMÉR, Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412)*, Budapest, 1993.
- GALVANI, Federico Antonio, *Il Re d'armi di Sebenico con illustrazioni storiche*, vol. I., Venezia, 1883.
- GLAVAŠ, Ivo, ŠPRLJAN, Ivo, Utvrde u šibenskom *campo di sotto* – ostaci kaštela Vrpolje i kule Parisotto, *Portal*, 7, Zagreb, 2016., 135 – 145.
- GRAČANIN, Hrvoje, Ivan Paližna u povijesnim vrelima i historiografiji, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 4, Bjelovar, 2011., 237 – 267.
- GRUBIŠIĆ, Slavo, *Šibenik kroz stoljeća*, Šibenik, 1974.
- HUSIĆ, Aladin, Vojne prilike u splitsko-zadarskom zaleđu u 16. stoljeću, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 56, Sarajevo, 2006., 125 – 144.

- JURAN, Kristijan, Doseljavanje Morlaka u opustjela sela šibenske Zagore u 16. stoljeću, *Povijesni prilozi*, 46, Zagreb, 2014., 129 – 160.
- JURAN, Kristijan, BARZMAN, Karen-edis, FARIČIĆ, Josip, Kartografija u službi mletačke države: karta sjeverne i srednje Dalmacije nepoznatog autora s početka 16. stoljeća, *Geoadria*, 24/2, Zadar, 2019., 93 – 139.
- JURIN STARČEVIĆ, Kornelija, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, doktorski rad, Zagreb, 2012.
- JURIĆ, Radomir, Ranosrednjovjekovno groblje u Velimu kod Benkovca, *Diadora*, 22, Zadar, 2007., 217 – 233.
- KOLANOVIĆ, Josip, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb, 1995.
- LAGO, Valentino, *Memorie sulla Dalmazia*, vol. 1., Venezia, 1869.
- MAJNARIĆ, Ivan, Niže i srednje plemstvo Lučke županije i širega zadarskoga zaleđa u radovima Stjepana Gunjače, u: *Zbornik Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština 1*, ur. Tomislav Šeparović, Nikolina Uroda, Mate Zekan, Split, 2010., 337 – 345.
- NOVAK, Grga, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, ur. Slavo Grubišić, Šibenik, 1976., 133 – 288.
- DIFNIK, Franjo, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, Split, 1986.
- PODRUG, Emil, Čista Mala – Velištak: prve tri istraživačke kampanje na nalazištu hvarske kulture, *Diadora*, 24, Zadar, 2010., 7 – 25.
- SLUKAN ALTIĆ, Mirela, *Povijesna geografija rijeke Krke*, Šibenik, 2007.
- SMILJANIĆ, Franjo, Teritorij i granice Lučke županije u ranom srednjem vijeku, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, god. 35, sv. 22, Zadar, 1995. – 1996., 205 – 256.
- STOŠIĆ, Krsto, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941.
- TÖRÖK, Zsolt G., Renaissance Cartography in East-Central Europe, ca. 1450 –1650, u: *History of Cartography Vol. 3, Cartography in the European Renaissance, part 1*, ur. David Woodward, Chicago&London, 2007., 1806 – 1851.
- VINJALIĆ, Gašpar, *Kratki povijesni i kronološki pregled zbivanja koja su se dogodila Slavenima u Dalmaciji, Hrvatskoj i Bosni 1514.-1769.*, Split, 2010.
- ZLATOVIĆ, Stipan, Topografičke crtece o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve, *Starohrvatska prosvjeta*, god. 2., br. 1., Knin, 1896., 14 – 17.

Ivo GLAVAŠ
Andrija NAKIĆ
Josip PAVIĆ

RAKITNICA, DAZLINA AND VELIM – THE REMAINS OF THE ONE -
TIME DEFENCE OF THE WESTERN AREA OF ŠIBENIK DISTRICT

SUMMARY

In the last decades of the 15th century, there were frequent Ottoman incursions into the district of the Šibenik municipality. To defend the fertile fields and population in the east and west of the area, the noblemen of Šibenik built a set of fortifications. In the late 15th and the early 16th century, the fortresses of Rakitnica, Dazlina and Velim were vital points in defence of the western part of the Šibenik district against the Ottomans. With time, these aristocratic fortifications were taken over by a much stronger and better-organized state, Venetian government. Reliable information about how the fortifications in the west of the Šibenik district passed into state hands is in the request of the noblewoman Benvenuta Vojnović from October 1527. She was asking the Venetian Senate to pay her compensation because the fortress of Velim, which had been built by her late husband Petar, passed into state hands. Already by the end of the Cyprus War (1570-1573), all three fortifications had been conquered by the Ottomans. During the Ottoman rule, they were used continuously, but only Rakitnica had a sufficiently large and equipped garrison to be a serious defence and administrative centre. At the beginning of the Candian War in the spring of 1647, they were reconquered for a short time and then demolished by the Venetian army under the command of General Governor Leonardo Foscolo. By moving the Ottoman-Venetian border inland and establishing the Grimani line in 1699, Rakitnica, Dazlina and Velim shared the fate of other fortifications in the depths of the Šibenik district. The Venetian army once again did not use them as military installations, and they were left to decay, which is evident from the graphic illustrations through the centuries. Today, the remains of all three fortifications are visible in the field, and only after comprehensive archaeological excavations will it be possible to say something more about their location and the basic fortification elements. The last of them which was used, Rakitnica, is the best-preserved, and the research has yet to separate the military from the civilian part accurately, that is, the citadel from the rest of the settlement, i.e. the suburbium.

Keywords: Šibenik district, Ottomans, fortress, Rakitnica, Dazlina, Velim, Cyprus war, Candian war, Leonardo Foscolo.